

A celebración anacreóntica do viño de Betanzos nos Xogos Florais de 1952

CONCEPCIÓN DELGADO CORRAL*

Sumario

O viño de Betanzos é o tema obligatorio dos Xogos Florais de 1952. Modalidades, composicións e autores que foron premiados no certame.

Abstract

The theme of wine in the 1952 Floral Games in Betanzos.

O abreante encheu de rosas a cunca do ceo.

Polo aire cristalino pérdeuse o canto do último reiseñol.

O aroma do viño é máis lene.

Omar Khayyam

O viño é moito máis que unha simple bebida, ten significados culturais profundos, sagrados e míticos e constitúe o suxeito de varias artes entre as que está a literatura. Para Mircea Eliade a «Deusa cepa da vide» representa a fonte permanente da creación natural. As relacións que a literatura establece co viño son dunha riqueza extraordinaria. Desde moi antigo coñécense cancións que cantaban o viño. A temática espállasse pola Idade Media e o Renacemento e chega ao Romanticismo e, inevitabelmente, ata os séculos XX e XXI. O elixir de Baco foi un estímulo para a creación artística especialmente cos simbolistas, vanguardistas e os membros da xeración Beat.

Á fermosa poesía sobre o viño feita por autores como Anacreonte, Baudelaire, Neruda e Camilo Pesanha, únense Sophia de Mello Bryner e Avilés de Taramancos. A autora portuguesa en «A Menina do Mar» consegue situar a terra enteira nunha copa de viño dun xeito marabiloso e irrepetíbel. O poeta galego consegue fundir a dozura do viño co amor nunha altura poética inusitada: *Aínda o viño era doce nos beizos/ e o pavillón do amor ía encravado/ na metade do peito*¹.

Betanzos, terra dos ríos Mendo e Mandeo, coñécese, entre outras moitas cousas, polo seu viño, denominado por Cunqueiro como «viño cadete»². Foi orixe de moitas composicións literarias, e temática obligatoria dos Xogos Florais organizados polo Excelentísimo Concello de Betanzos no ano 1952 con motivo das festas patronais. Precisamente Cunqueiro foi o encargado de abrir o acto de entrega de premios do certame no que don Ramón Otero Pedrayo figuraba como mantedor.

O consello directivo encargado da organización deste certame literario-artístico redactou o programa-temario resumido nestas palabras: «Solemne e entusiasta louvanza do noso soado viño, ledo e xalgareteiro como unha muiñeira». O viño era o centro das composicións literarias e artísticas. Os temas eran doce e doce tamén os premios que a continuación reproducimos:

* Concepción Delgado Corral, betanceira, é doutora en Filoloxía pola Universidade de Santiago de Compostela e catedrática de Lingua e Literatura do instituto «Francisco Aguiar» de Betanzos.

¹ AVILÉS DE TARAMANCOS, Antón. «Crónica de Bernaldo Fros». Cantos Caucanos, 1985.

² Cunqueiro compara Betanzos coa Provenza pola paisaxe e a fama dos seus viños. Do betanceiro afirma que non pode dicirse que forme parte da familia real dos viños, é un viño cadete, mais se un día houbese que procurar un infante para emparentar coas princesas da gran familia vinícola, necesariamente teríamos que contar co betanceiro.

CONCEPCIÓN DELGADO CORRAL

- I.- La vendimia de las Mariñas. Poesía descriptiva escrita en gallego, con libertad de metro. Premio: MIL PESETAS.
- II.- Elogio del vino betancero. Poema en castellano, también con libertad de metro. Premio: MIL PESETAS.
- A Flor Natural, supremo galardón, a xuízo do xurado, sería para unha das dúas composicións anteriores.
- III.- Vendimiadora brigantina. Tríptico de sonetos, en gallego o castellano. Premio: QUINIENTAS PESETAS.
- IV.- El cultivo de la vid en las Mariñas. La producción vinícola de la comarca brigantina en los últimos cinco años. El aguardiente del país. (Notas informativas). Premio: QUINIENTAS PESETAS.
- V.- Valor higiénico y terapéutico de las uvas y vino betanceros. Premio: QUINIENTAS PESETAS.
- VI.- Normas para la celebración en Betanzos de cursillos vitivinícolas. Premio: QUINIENTAS PESETAS.
- VII.- Cuento en gallego relacionado con el vino del país. Premio: QUINIENTAS PESETAS.
- VIII.- «Autorretrato del buen bebedor». Artículo periodístico en castellano. QUINIENTAS PESETAS.
- IX.- Folklore referente al vino de Betanzos. Premio: QUINIENTAS PESETAS.
- X.- Colección de dibujos en color sobre algunos de los temas anteriores. (Tamaño: 22 por 31 centímetros, aproximadamente). Premio: MIL PESETAS.
- XI.- Boceto en yeso de la imagen del Patrono de la ciudad, portando el tradicional racimo de uvas. Premio: QUINIENTAS PESETAS.
- XII.- «Este agudelo meigo...» Melodía gallega para canto y piano. Letra alusiva al vino de Betanzos. Premio: MIL PESETAS.

Formáronse diferentes xurados que estiveron integrados por Manuel Casás Fernández, Presidente da Real Academia Galega, Leandro Carré Alvarellos, académico, Sebastián Martínez Risco, académico, Antonio Carballo Tenorio, académico, o franciscano Francisco Blanco de la Rosa, Víctor Pariente Herrejón, director da Banda Municipal, José Veiga Roel, debuxante, e Javier Teijeiro Bugallo, escritor.

O xurado encargado de decidir os premios literarios estaba constituído por Manuel Casás, Leandro Carré Alvarellos, Antonio Carballo Tenorio e Sebastián Martínez Risco.

A Flor natural foi para o poema en castelán de don Vidal Camazón Delgado, da Coruña, titulado «Anunciación en el Mandeo»:

Anunciación en el Mandeo

I

La anunciación temprana
ganó la voz en el temblor del día
y la llamada verdecida
denunció tu presencia
en las perlas ganadas a la aurora.
Por verdores de entrañas florecientes
se abrió paso la luz
y blandamente en los sarmientos-novios

ha roto el sol sus desgarradas venas.
Atrás, atrás quedaron
segadoras navajas de los hielos;
atrás quedó una suave primavera
y el repique de gloria tras su paso.
Reposan las raíces de tus cepas
prisas de abril y colmo de los junios.
¡Qué alegre anunciación en el Mandeo!

II

Palpitante de filos de vendimia,
loco temblor del cauce de la herida,
del sarmiento quedó viuda la pulpa
gloriosamente espléndida.
Alalás y muñeiras
-frente a la mar huída
que se turba del gozo de la aurora-
posan el cargamento de corales
en el pórtico joven del destino.
¡Desolladero vegetal –bodega!-
Has quedado desnudo castamente,
zafada la epidermis prisionera,
llevando ese delirio de limones
para sentirte vino en carne viva.
Ruedas por el lagar: -Llama de mosto
de un vaso que nos doma con su mimo-
y en hilos de cristales relucientes,
cual rompimiento célico de nubes,
desciendes a las cárceles de pino
o en estrechez de vidrio te limitas...

III

(Lo que el poeta vió...)
(Una vez el Mandeo, de puntillas,
solemne, vertical, erguidamente,
abandonó su manto de rocío;
púsose camisola
de espuma en rizos hasta el alto cuello,
pantalón de color de monte en sombras,
las sandalias de pluma estremecida
con latidos del alba aprisionadas...

Le tiró un mordisco al tiempo
su antiguo traje de novia;
de naftalina de estrellas
colmó el satén de su bata
y la guardó en el arcón
de un lucerito redondo.
Se puso el traje de calle...
y un calambre de ventisca
rizó el brazo del Mandeo...
De los cielos se colgaron
ruedas de voces y sombras
y el murciélagos del chisme
movió sus alas viscosas...
-¡Dios nos bendiga el milagro
de este vino en las gargantas!...-

Yo les he visto, sí, yo les he visto
-ella pálidamente estremecida,
el la manga hasta el codo arremangada-
reír sin freno, estribos y sin bridas
al trote sobre el néctar de «Dopico»...

El aire del alba puso
piedra de fuego en su honda,
crujió el cáñamo del viento
y el sol rebotó en el alba...
Después... la luna y el río
-¡al mar qué envidia le daba!-
entre caricias de brumas
comentan..., ríen... y sueñan...

Si todo lo que vi fué una quimera,
si no fué así... Dejad que se la lleve
con su hueste de imágenes el río...)

IV

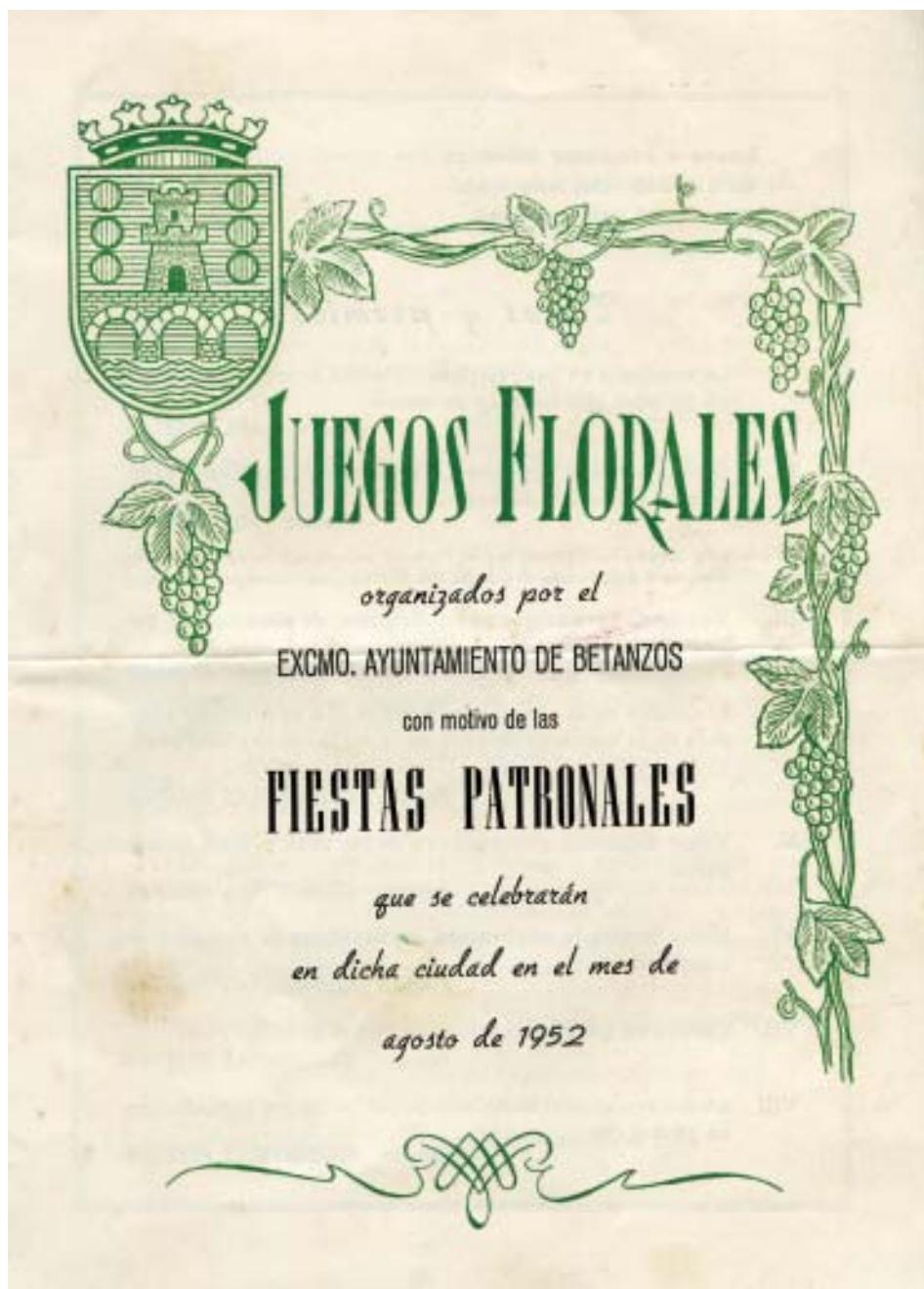
Entonan alabanzas a tu vino
marinos con tatuaje, retostados,
el soldado que elogia sus campanas,
el bachiller filósofo y pedante,
el viejo que en la «tasca» se solaza
y el licenciado que discute al cura
el sentido teológico del Dante...
Yo te canto, Betanzos, en tu vino
novio de las gargantas
y canto a tu ribera
-nodriza no agotada-
dulce y multiplicadamente herida
por dardos que el sol quiebra en el Mandeo.

En cárceles de vidrio sepultado,
bajo los lacres rojos,
eres sangre de mil luceros infinitos,
arco de sol y punta de navaja,
eres espada, miel, burbuja, brío...,
desvelo de anfitriones..., rito..., ensueño...
mil faunos retozones.

Cuando la sed por ti se desvanece
¿Qué cantan las gargantas
con juguetones aires domingueros...?

Mi labio va encantado a tu burbuja
como el aceite-bálsamo a los músculos
de antiguos luchadores...

¡Bien conjugaste fama y señorío,
ahijado de los dioses,
primer hijo del Sol, glorioso vino!

No tema I, a única poesía presentada baixo o lema «Anduriña» non se considerou con méritos suficientes para outorgarlle o premio establecido. Reconécéndolle un mérito relativo por non recibirse outros traballos, o romance de Gumersindo Díaz García, de Vigo, foi premiado cun accésit. Reproducimos a continuación o romance gañador:

A vendima nas Mariñas³

Baixei do ceo por verte,
miña pelra betanceira;
veño parolar contigo
e traguerche unha pormesa
de rayolas de fartura
que este vate che desexa,
un orballo de amorosías,
un meigo brilar de estrelas
que arrinquei do firmamento
para darche en recompensa
da groria que nos deixaches
cos teus viños, y a riqueza
que atesouran de virtudes
para escorrentar as penas.

Veño xunto ti, de lonxe,
porque a saudade me alenta
a recordar moitas cousas,
que inda que xa o Mundo seiba,
quero deixalas escritas
nun romance, en esta fecha
en que os pinceles do tempo
deixan nas uvas súa renda.
Veño ver ese milagre
das uvas mouras e pretas
penduradas nas videiras
coma unha firme pormesa
de elixir para a saúde
e fartura para as mesas.
E entre tódalas belezas
que atesouras, vexo esta
que me calou máis adentro
no meu numen de poeta:
a vendimia nas Mariñas,
que é o paraninfo onde asentan
dignidades de laboura
entre esplendores de festa.

Ay, vendimias en Betanzos...!
Cantos sospiros me levan!
Porque sempre me recordan
aquele enxame de avellas
libando o saiboso mosto
que ferve nas túas bodegas.
Quero ver, coma outras veces,
aqueelas mocíñas frescas
carrexando as mouras uvas
que brillan riba das cestas;
coas chambras arremangadas,
cos labres coma cireixas;
na man esquerda un racimo,
o coitelo na direita;
esta corto; aquela deixo,
porque inda hay graus verdes nela
e hay que conservar prestixios
de unha sana recolleita.
Despois, cantando ai-la-la-las
ir camiño das bodegas
onde a tinalla as agarda
e onde o mosto pestenexa.

Cando o vrán vai de romate
e cando o outono se acerca,
as Mariñas de Betanzos
visten súas galas de festa,
e por riba delas brillan
unhas pingueiras resecas
de sangue das nosas vides,
do néctar das nosas terras,
que orgulecen estas zonas
e dan groria a España enteira.

Aquel viño cantareiro,
que é como o sangue das venas,
que inspira a cántolo beben,
que alegra a quen teña penas,

³ Este título substitúe o inicial «Para viño bo, Betanzos».

que fai resucitar mortos
e que hastra a groria nos leva,
non pode faltar nas bodas,
é o mellor pregón das festas;
é aquel que nos bauticeiros
sirve de bandeira e mecha
facendo explodir as ansias
dunha diversión honesta.
Na casa rica, haino sempre;
na probe, se nela hay festa;
no estío, por mor da sede;
e no inverno porque quenta,
e se os ánxeles beberan
algo nascido da terra,

pagarano a precios de ouro
se de Betanzos viñera.
Cando o sol se vai poñendo
tras dos pinos, trala serra,
e van quedando ás escuras
os chousales de espalleiras,
quedá frotando no aire
unha melodía tenra
que broslan os vendimiantes
dende o fondo da bodega:
«SE BUSCAS MULLER BONITA
OU VIÑO BO, NESTA TERRA,
TERÁS ESAS DÚAS RIQUEZAS
SE ABETANZOS VÉS POR ELAS»

No tema terceiro presentáronse dous únicos trípticos de sonetos e non sendo, na opinión do xurado, merecedores do premio ningún dos dous acordouse repartir a cantidade fixada para o mesmo entre ambos. Baixo o lema «Rosalía» do tríptico en galego co título «Vendimiadora brigantina» está o autor vigués Gumersindo Díaz García que case monopoliza estes Xogos:

Vendimiadora brigantina

Cando te vin andar, por vez primeira,
entre chousas de viña, arremangada,
maxineime un palacio: eiquí a Fada
que se quixo vestir de betanceira.

Despois, vinte cortando, na espalleira,
unha piña tras doutra, enfaenada.
O aire era un murmurio de alborada;
o río iba bicando na xunqueira.

Namoreime de ti coma un toliño,
betanceira, xenial vendimiadora,
co teu traxe perlado polo viño.

Despois, imaxinei que era-la aurora
que viña despertarme nun camiño
cando do amor me rira hastra esa hora.

Portento de muller vendimiadora,
pranta de meigas froles sin espiña:
dime, ¿que é o que lle fas á túa viña
que nunca rendeu tanto como agora?

Ó embruxo desa fala que namora
van saíndolle cores ás uviñas.
Non é o sol quen as pinta encarnadiñas;
é o teu mirar de fogo quen as dora.

Cando algunha se queda retrasada
encólleseche o peito nun sospiro
por aquela ovelliña escarriada.

Cada vez que ó pasar triste te miro
vay toda a miña yalma nunha ollada,
e mudo te bendigo e te ademiro.

Roiba vendimiadora betanceira,
laberca cantarina das Mariñas
que escapaches do cuadro das «Meninas»
para face-lo niño, a esta ribeira.

Dime como se cuida unha cepeira;
porque saen as uvas redondiñas,
se é producto das artes brigantiñas
ou se Dios te dotou desta maneira.

Dime, por fin, xenial vendimiadora,
se no meu camiñar de escuridades
inda poido topa-la nova aurora.

Se a groria dos teus froitos me negades,
non bebo máis do viño que elabora
a vosa betanceira maxestade.

Reproducimos os tres sonetos da autoría de Julio Rodríguez Yordi, escritos en castelán e presentados baixo o lema de «Fecundidade»:

Vendimiadora brigantina

I

¿Cómo cantarte a ti, vendimiadora,
si eres canto tú misma? ¿Cómo hacer
tu lírica alabanza, si en tí mora
más alma de deidad que de mujer?

Nacida en la comarca que edulcora
las brumas de la mar, todo tu ser
a un tiempo tiene de Pomona y Flora
y de rapaza que hace enardecer.

Muestra tu porte airoso la arrogancia
nativa de los hijos de Brigancia
donde las piedras gritan sus linajes.

Y es el tuyo de todos el más puro,
porque te viene del confín oscuro,
limpio de orgullos y de vasallajes.

II

En medio del oleaje de la viñas,
en el que se diría que naufragas,
vendimias, que es dejar a las Mariñas
sin los copos de espuma de sus vagas.

Y desprendiendo las fragantes piñas
del gozo del trabajo te embriagas
y te ven exultante las campiñas
como la reina de las tierras magas.

Eres otro racimo del viñedo,
el más prieto, el más fresco y el más ledo;
es tu espíritu como un licor fino,

remedio de las uvas son tus ojos,
tienen zumo de vid tus labios rojos
y es tu risa tan sana como el vino.

III

Te refresca la frente suave oreo,
en la faena otoñal, de dulce brisa
que mece el pámpano, y es su balanceo
equivalente a vegetal sonrisa.

Iluminada por claror febeo
ante el altar de vides dices misa
y en las vegas del Mendo y del Mandeo
te transfiguras en sacerdotisa.

Por una no aprendida taumaturgia
dás cumplimiento a toda la liturgia
de la cosecha que placer trasmina;
y es que cada racimo, cada grano,
encierra tu alma, lo más bello y sano
de ti, vendimiadora brigantina.

No tema séptimo concedese o premio ao conto contra os invasores franceses «O viño vingador» que, baixo o lema «O viño ergue os corazóns», presentou Ramón Villar Ponte. O titulado «Un viño menciñal» de Álvaro Paradela, presentado baixo o lema de «O ilixir de lediza», recibiu un accésit.

No tema octavo, autorretrato do bo bebedor, o xurado considerou que o traballo presentado co lema «In vino pax» era un plaxio do que co título de «Historia de las tabernas gallegas» fora publicado por Álvaro Cunqueiro na revista *La semana vitivinícola*. Concedeuse o premio ao artículo co lema «Como canta ao caír nas brancas cuncas» e un accésit ao presentado como «En primera persona».

O xurado musical formado polo franciscano Francisco Blanco e Víctor Pariente concedeu o premio á melodía galega para canto e piano de Landín Pazos, de Marín, e un accésit a Manuel Fernández Amor, da Coruña. A cantiga de Landín, presentada baixo o lema «Para mariñeiros nós», é a que a continuación reproducimos, co título «Este agudelo meigo»:

Este agudelo meigo

(Louvanza do viño betanceiro)

I

Non sei que tes paisaniño,
non sei que tes viño albeiro,
que xa desde ven cediño
eres o meu compaíñeiro.
Coñecémonos na viña
xa ven preto do galleiro,
e levácheme á festiña
aquei día lagareiro.

Este agudelo meigo mariñán
non é un amigo que é un hirmán.

II

Ris pra min si eu me río,
choras si me ves chorar,
dásme calor si vai frío,
ventiño ó verme sudar.
Sabes festeiro si hay festa,
bailas ó pórme a bailar
e aturuxas pola enfesta
ó sintirme aturuxar.

Este agudelo meigo mariñán
non é un amigo que é un hirmán.

III

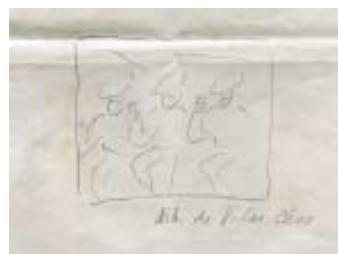
Cando vamos de troulada
¿quen nos pode separar,
si contigo a camiñada
é tan boa de levar?...
Vés chamarme coa alborada
pra contigo ir a misar
e me deixas na almofada
cando me vou a deitar.

Este agudelo meigo mariñán
non é un amigo que é un hirmán.

IV

¡Cantos segredos calamos,
ledo viño fidalgueiro!
¡Cantas lembranzas gardamos
daquel tempío algareiro!
Cando chegue a miña horiña
non me deixes, betanceiro,
soio na miña caixiña
mentras chora o campaneiro.

Este agudelo meigo mariñán
non é un amigo que é un hirmán.

Don Ramón Otero Pedrayo, mantedor do certame, coa raíña.

Anuario Brigantino 2007, nº 30

A cantiga que musicou Manuel Fernández Amor, baixo o lema «Camiño dos Caneiros», é esta:

Si parades en Betanzos
non debedes de marchar
sin beber o rico viño
que as súas riveiras dá.

Sopla o vento no Mandeo
San Roquiño amarra o can
Brigantia dos Caballeros
canto tés par o ven pasar.

O que vai polas Mariñas
en xaneiro ou no vrán
louva todas túas viñas
bebe sangue do teu chan.

Déchesme unha taza rota
foise o viño polo auxeiro
pero quedou unha gota
do meu amor verdadeiro.

Enche o fol da túa gaita
repica ven pandeiriño
non hay mellor mediciña
que viño e pan, pan e viño.

Non hay festa nas Mariñas
que falte o viño da terra
os que van pra os Caneiros
levan sempre a bota chea.

No tema noveno outorgouse un premio ao único traballo de recopilación folclórica presentado por Ramón Villar Ponte e Juán Naya Pérez, autores que repetían con traballos presentados na modalidade de conto, o primeiro, e de artículo xornalístico, o segundo. Reproducimos a continuación os cantares populares e refráns que, como ben aclaran os autores, non pertencen na súa totalidade ás terras brigantinas.

Cantares

Cando o orballo dar peras
Y o amieiro dar uvas
Anse cree as verdades
Dos homes das barbas rubias.

Eu ben vin estar a morte
Comendo nun cacho de uvas.
Vaite de ahí morte negra,
Desamparo das viúdas.

Anque son alá de arriba,
Natural da Carrasqueira,
Tamén sei bebe-lo viño
Como os guapos da Ribeira.

Canta gordo, canta gordo,
Meu hirmán Santiaguiño;
Canta gordo, canta gordo
Mentras eu che sirvo o viño.

Aquela vella porque era vella
Quer que lle fagan a cama de pedra,
E de almofada un can polo rabo
Cando desperte que bote un trago.

O rey mandoume unha carta
Dentro dunha mazaroca,
Que as mulleres beban viño
E os homes agua choca.

O rey mandoume unha carta
Dentro dun figo maduro,
Que as mulleres beban viño
Y os homes mexos de burro.

Se te casares meniña,
Cásate cun arrieiro,
Que chei de dar a beber
Un bon viño betanceiro.

Anque che son da Mariña,
Da Mariña de Betanzos,
Anque che me gusta o viño
Non che vendo garabanzos.

Eiche de dar as castañas
se o castiñeiro as ten.
dareiche unha piña de uvas
para o San Miguel que vén.

Se queres que cheu escriba
mándame papel de liño,
mándame tinta e tinteiro,
mándame un xerro de viño.

De correr veño cansado,
de cansado me sentei,
bebín un xerro de viño
e agora descansarei.

Catro follas ten a cepa;
aquí está quen as cortou.
Se queres casar commigo
fala con que me criou.

Ei dir unha noite ás uvas
anque me coste un sayal,
eime de coller do dono
se me o bagullo fai mal.

Ahí vén os mozos do Outeiro,
ahí vén os de San Martiño,
ahí vén a fame do mundo:
non cataron nunca o viño.

Fun a Betanzos por viño
e emborrachoume unha nena.
Non quero más do Betanzos
que inda me doi a cabeza.

As garelas de Betanzos
cando van en procesión
levan un xerro por santo
e un pelexo por pendón.

Do outro lado do río
vai un home pola ponte,
leva un pelexo de viño
castañetas de somonte.

Á túa porta, meniña, sementei os garabanzos,
tamén sementei amores
entre as mozas de Betanzos.

Farruquiño, Farruquiño,
Farruquiño, meu amor,
se beberas menos viño
eu che quixeria millor.

Refraneiro vinícola

Hastra o San Pedro, conservarás o viño detrás dun penedo.
Montes entre montes, viñas entre viñas, e as túas fillas entre boas veciñas.
O que non vima, non vendima.
O que non bebe viño nin fuma tabaco, o demo llo leva por outro buraco.
O viño branco e a muller, o primeiro en merecer.
O que co demo cava a viña, co demo a vendima.
Por Santa Mariña vai a ver a túa viña, e tal a acharás tal a vendimarás.
Polo San Lourenzo, xa se enche de uvas o lenzo.
Viña de cuba grande, e caldo de pote pequeno.
Mora madura pica a uva.
Son caíñas, non chas quero; dixo a raposa cando veu a parra vendimada.
O que non ten casa nin lagar, cada ano o seu pesar.
Do San Miguel pra riba, non se senala vendima.
Despois do San Miguel vendima quen quixer.

En agosto arder, e en setembre beber.
Non necesita auga a uva, desde a nascencia hastra a cuba.
O viño mosto ha de quedar feito de agosto.
Polo San Miguel, uvas e figos os que quixer.

O xurado artístico formado por José Veiga Roel e Javier Teijeiro Bugallo acordou conceder o premio á colección de debuxos de Álvaro Cebreiro e un accésit á presentada por Ramón Villar Chao. No tema XI concedeseun accésit ao boceto en xeso de Ramón Lafita.

Nos Xogos Florais de 1952 o viño de Betanzos actúa como o elemento impulsor da creación artística e, o que nos interesa máis, da creación poética. Coinciden os poetas no «carpe diem», na exaltación da vida, na celebración do pracer anacreóntico do viño e na concepción da paisaxe mariñá como o xardín do paraíso das bebidas e dos recendos.

Don Ramón Otero Pedrayo acompañando á raíña dos Xogos Florais.